

Přednáška č. 4

Poválečná vlna polské kinematografie bývá označována jako tzv. Szkoła polska.

ANDRZEJ WAJDA

Studoval ASP v Krakově, kde se přátelil mj. s malířem A. Wróblewským (mj. autor obrazu *Ukrzesłowanie*, lidské postavy se na obrazech tohoto malíře mění v předměty, přijímají jejich tvary, přecházejí v mrtvou a ztuhlou látku). Dále Wajda studoval na Filmové škole v Lodži. Jeho první film, který vytvořil jako závěrečnou práci, se jmenoval *Pokolenie* (1955), na motivy tehdy populárního románu Bohdana Czeszki. Film vypráví příběh z dělnického prostředí. Hlavní postavou je Jasiek, film se odehrává za 2. světové války. Jasiek je nejprve vystrašen, bojí se bojovat proti Němcům (odmítne např. Pomoc Židovi, který utekl z ghetta). Nakonec se však odhodlává a umožní svému oddílu uprchnout, vzápětí umírá heroickou smrtí – v oběti za druhé. Děj se odehrává během Varšavského povstání.

Filmový kritik Aleksander Jackiewicz ukazuje, že ve Wajdových filmech se silně ozývá romantická tradice jak ji známe z 19. století, rétorika děl Mickiewicze, Słowackého, Krasínského, Norwida s jejich citlivostí na patriotizmus. Ostatně Wajda náležel k pokolení 2. světové války, v němž tato tradice byla velmi silná.

Druhý Wajdův film *Kanal* je rovněž z 2. světové války.

Třetí z jeho válečné trilogie *Popiół i diament* pojednává o událostech konce války a těsně po jejím skončení. V dějinách polského filmu mu patří významné místo, ovlivnil mnoho dalších filmových děl. Je adaptací románu Jerzyho Andrzejewského, který nese stejný titul. Román je kronikou historického momentu, odehrává se mezi 5. a 9. květnem 1945. V osvobozené Varšavě se vlády ujímají komunisté; odpůrci komunismu přešli do konspirace. Mezi nimi se odehrává drama románu i filmu.

Představitelem komunistů je Szczuka, funkcionář, patří k těm, kteří začínají budovat od znova zemi. Jeho protipólem je Maciek Chełmiński, dvaadvacetiletý mladík, který patří k Armii Krajowej, má Szczuku zabít.

Maciek musí Szczuku zabít, protože byl pověřen organizací; nevykonat rozkaz je totéž co zradit. Maciek, mladý Polák, který během okupace bojoval o svobodu své země, se náhle ocitá před faktem, že jeho zemi osvobodila cizí síla, lidé s jinou ideologií.

Ke konfliktu mezi Szczukou a Mačkem přibývá další. Maciek se seznamuje s Krystynou, s níž prožívá intenzivní cit, přemýšlí, že s ní uteče.

Najednou se dostává do soukolí vnitřních svárů. Za první: být poslušen vojenského rozkazu a zabít, nebo má lidský život větší cenu a lze přesvědčení prosazovat i jinak; za druhé: být poslušen vojenského rozkazu, zabít a znovu utíkat jinam, žít ve strachu, zradit počínající se lásku, nebo porušit vojenský rozkaz (což znamená smrt), ale jít za hlasem srdce, za svým srdcem a milovanou osobou.

Film dokázal tyto načrtnuté otázky položit velmi přesvědčivým způsobem (na misce vah je položena též historická podmíněnost příběhu, o níž jsme se zatím nezmínili, svoboda celého Polska, dlouhá cesta za svobodou), a tak na konci stojí před divákem složité dilema.

Roli Mačka hraje velmi populární polský herec Zbigniew Cybulski (někdy nazývaný také polským Jamesem Deanem).

Vnitřní konflikt však prožívá i Szczuka, v německém lágru ztratil manželku; dozvídá se, že jeho syn byl zadržen policií za konspirační činnost.

V poslední scéně, která vešla do dějin polské kinematografie, zastřelený Szczuka padá do náručí Mačka, svého vraha; hledá u něho instinktivně pomoc. Maciek je zastřelen a umírá na smetišti.

Motiv hrdinské smrti.

Další Wajdovy filmy:

Niewinni czarodzieje

Miłość dwudziestolatków

Wszystko na sprzedaż – film o Zbigniewu Cybulském, který se již za života stal legendou.

Brzezina – na motivy povídky Jaroslawa Iwaszkiewicze

Pobojowisko – inspirované prózou Tadeusze Borovského

K úspěšným divadelním inscenacím Wajdy patří Běsy F. M. Dostojevského podle Alberta Camuse.

Wesele (1978)

Film natočený podle divadelní hry S. Wyspiańskiego, ústředního díla polské literatury; scénář Andrzej Kijowski

Ve filmu je zachován verš divadelní hry.

Akce se odehrává během jediné noci v hostinci, ženich je představitel inteligence nevěsta vesnická dívka; na svatbu do vesnice nedaleko Krakova se sjíždějí hosté, setkávají se tak spolu dva světy inteligence a *chłopi*.

Ve filmu (i hře) je ve velké míře přítomný historický aspekt (během noci se stupňuje napětí, vybuchují nepokoje jakoby dlouho tlumená touha po svobodě).

Postavy: Panna Młoda, Pan Młody, dzinnikarz, poeta, Czepiec, Rachela, Żyd, Gospodarz, Gospodyni, Wernyhora, atd.

ANDRZEJ MUNK

Stracone złudzenia

Sztuka młodych – absolventský film

Trvalo trochu, než se Munk dostal k filmu. Pracoval nejprve v různých povoláních, po válce studoval na Varšavské univerzitě práva a architekturu, ale nedokončil. Na filmové škole v Lodži studoval nejprve kameru a až po dvou letech přešel na režii.

První filmy po vystudování byly dokumentární.

V roce 1951 to byl propagandistický film *Nauka bliżej życia*, podobný byl i druhý s názvem *Kierunek Nowa Huta*.

Teprve od dalšího dokumentárního filmu *Pamiętnik chłopów* se mluví o umělecké tvorbě.

Jsou v něm zachyceny příběhy lidí, kteří před válkou trpěli chudobou, a po válce se jim za socialismu vede lépe. Poplatnost režimu, avšak jsou zde vidět skuteční lidé a jejich osudy.

Kolejarskie słowo (1953)

I když v tomto filmu zůstávají zachovány všechny atributy socialistického realizmu jako např. průmyslová krajina, továrna, vykonání plánu, soutěživost v práci, lidé, které nový režim učinil šťastnými, jsou v něm i za nadiktovaných podmínek zobrazeny dramata lidí.

Ústředním je ve filmu vlak, který má přivézt ze Slezska do Štětína koks. Přijede včas? Podle schématu socrealismu by bylo jasné, že na konci filmu včas přijede. V tomto filmu však o tohle nejde, vlak se klidně zpozdit může a nic se nestane. Železničáři však slíbili a chtějí dodržet slovo, jde o to, že člověk má splnit svůj úkol v nepřejících podmínkách.

Vlak se navíc jmenuje *gwarancyjny*, tj. „zaručeně spolehlivý“. Družina vlaku musí překonat nejen technické problémy, ale i překážky na trase, které se nedají ovlivnit, anebo je lze ovlivnit jen částečně. Musí nad mašinou, nad materií zvítězit vynalézavostí.

Z banální situace vytvořil Munk nebanální film.

Další filmy:

Gwiazdy muszą płonąć

Człowiek na torze

„Szkoła polska”

Po válce ve filmu zavládla tematika produkce, jak jsme již naznačili u Munkových filmů, a nebylo lehké se z ní vymanit.

Po válce se filmy téměř netočily, bylo těžké se vyznat v té komplikované a chaotické skutečnosti. Přesto pro mladé autory byly válečné prožitky nejsilnější životní zkušeností. Začátek „polské školy“ je spjat právě s návratem k tématu války a přehodnocování romantické tradice, která ve válečném čase nabrala znovu intenzitu (období meziválečné se totiž neslo v odlehčenějším tónu a spíše se chtělo vymanit z „okovů“ ploskosti. V „polské škole“ se tedy staly znovu aktuální motivy hrdinství, hrdinské smrti, či porážky.

Eroica (1958) Andrzej Munk

Film z Varšavského povstání, druhá polovina ze zajateckého tábora.

Zezowate szczęście (Smůla) 1960 Andrzej Munk

Námětem tohoto filmu je oportunismus (přizpůsobivost).

V polském filmu nebylo toto téma běžné. Buď převažovaly náměty navazující na silnou tradici polského romantismu z 19. století, nebo naopak zachycování začátků budování nového poválečného státu.

Ve stínu vysokých ideálů a mýtů, které na ideálech vyrostly, se nachází mnoho místa pro falešnost, prospěchářství k vlastnímu užítku, přizívování na obecných ideálech.

Film vznikl na základě románu *Sześć wcieleń Jana Piszczyka*. Vypráví příběh hlavního hrdiny od dětství v létech předválečných, přes okupaci až do současnosti (padesátá léta). Současně je to také studie oportunisty, který se postupně „převtěluje“ do různých podob podle panující situace, do mýtu vojenské uniformy (mýtu krásy vojáků, přitažlivosti, váženosti), dále do legendy okupačního odboje, po válce se vtiská do soukolí nové ideologie socialismu.

Zatímco Wajda ve svých filmech pracuje s romantickými postoji, Munk je heroizování svých hrdinů na hony vzdálen.

Děj filmu tvoří vyprávění hlavního hrdiny Jana Piszczyka, který sedí ve vězení. Je velký smolař, který – jak sám říká, to vždycky myslel jen dobře, ale dopadlo to špatně. Postupně se však ukazuje, že byl nejenom opravdu smolař, ale ve velké míře také kariérista a hlupák.

Vedle osobního příběhu Piszczyka je věnována pozornost historické situaci, v níž se akce odehrává, tzn. prostředí, v němž se jeho osud, touha po kariéře a prospěchu rozvinuly. Postava se tím stává do značné míry nejednoznačnou, poněvadž k některým činům ho příležitost přímo vybízí. Podobně je tomu i v rovině jeho osobního života, Piszczyk se nejprve jako dítě snaží uniknout těm, kdo ho utlačují (otci, spolužákům), uniknout tím, že společensky avansuje. Každý jeho čin je navíc na první pohled nesporně motivován, postava tak osciluje na hraně, v předivě vztahu je najednou nelehké se vyznat. Piszczyk se dostává např. do role Žida pro svůj nos, a než se legitimuje, zakouší od kolegů několikrát příkoří.

Dějiny „polské školy“ v užším smyslu se uzavírají právě tímto filmem. Díky Wajdovi a Munkovi se polský film stává uměním, uměním vystihujícím mnohé z národní povahy. Stvořili vlastní estetiku, první v dějinách polské kinematografie a došli uznání i v zahraničí. Munk umírá tragicky 1961.

KAWALEROWICZ

Nejlepší jeho film *Matka Joanna od Aniołów* podle povídky J. Iwaszkiewiczze. Téma je převzato z francouzských kronik (převorka kláštera posedlá ďáblem v Loudrun 18. století), a přeneseno do dávných časů Polska; hlavními postavami jsou: posedlá Matka Joanna a vymítač ďáblů Suryn. Film je metaforou věčného konfliktu dobra a zla, svatosti a hříchu. Morální konflikty tu dosahují faustovských rozměrů.

Film vznikl v roce 1961 a podle filmového kritika Aleksandra Jackiewiczze nespadá do žádné z dosud uváděných linií polského filmu, tj. zjednodušeně řečeno „romantického“ Wajdova a „realistického“ Munkova, je antimitologický.

Dalším velkým filmem Kawalerowicze je *Faraon*, natočný podle románu B. Prusa, odehrává se ve starověkém Egyptě; scénář napsal spolu s režisérem Tadeusz Konwicki.

Wojciech Jerzy Has

Wspólny pokój (1960) podle románu Uniłowskiego

Rekopis znaleziony w Saragossie (1965), adaptace románu Jana Potockého z 18. století, napsaného francouzsky; bývá považován za jednoho z předchůdců surrealizmu.

Děj je relativně prostý: mladý člověk, kapitán v armádě, putuje se svými dvěma pomocníky přes hory do Španělska. Zastavuje se v začarovaném hostinci, kde se setkává se dvěma maurskými kněžnami, které mu spolu se svým otcem brání v další cestě, vodí ho dokola po horách. Fabule je však vyplněna množstvím nelogických a nesouvislých příhod, které nevedou k žádnému vyústění.

Film je přitom realistický i fantastický zároveň, hrají v něm nejlepší polští herci.

Syzfry (1966)

Lalka (1968) podle B. Prusa

Sanatorium pod Klepsydrą na motivy povídek B. Schulze

KAZIMIERZ KUTZ

Točí příběhy ze života obyčejných lidí, jeho krajem je Slezsko – trilogie o slezských povstáních.

ROMAN POLAŃSKI

Biografie:

Narodil se 18. srpna v Paříži. Kvůli silnému antisemitizmu se jeho rodiče v roce 1937 vrátili zpátky do Krakova; otec i matka byli Židé.

Po vypuknutí 2. svět. války rodina utíká do Varšavy, avšak po roce se vrací znovu do Krakova (Kazimierz, židovské gheto). Polański musí opustit základní školu, židovské děti tam nesmí. Matka je transportována do Osvětimi a usmrcena. Otec pobyt v koncentračním táboře přežil. Romanovi Polańskému se podařilo lágru vyhnout, úkryt nachází u spřátelené rodiny, živí se jako roznašeč novin a tajně chodí do kina, kde sleduje německé propagandistické filmy, aniž by jim rozuměl. Později se skrývá na vesnici.

Po válce dohání základní vzdělání, od 1947 nežije s otcem, který se znovu oženil. Navštěvuje Lyceum Sztuk Plastycznych, kde studuje grafiku a malířství. V 1947 poprvé hraje v divadle. Zajímá se o surrealismus, impresionismus, ovlivňují ho také Kafka a Gombrowicz. Třikrát se marně hlásí na státní hereckou školu v Krakově, plánuje útěk z Polska. Nakonec však dostává menší roli v absolventském filmu jednoho studenta v Lodži, a vzápětí je na tento ústav přijat (Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna).

1955 natáčí svůj první krátký film *Rower*; založen na autobiografickém zážitku Polańského. Neznámý člověk ho pod záminkou, že mu prodá kolo, nalákal do opuštěného bunkru nedaleko Krakova, tam ho potloukl kamenem zabaleným v novinách a okradl. Polański se vzbudil zkrvavený a bezmocný. Zločinec byl krátce nato chycen. Režisér si zahrál hlavní roli.

1958 natáčí svůj absolventský film *Dwaj ludzie z szafa* (získal mj. ceny v Bruselu a San Francisco).

V prvním závěru dva lidé vystupují z moře se skříní. Na břehu tančí radostí, a pak se vydávají se svou skříní na pouť městem. Všude se však setkávají jen s odmítáním, nechtějí je vpustit do tramvaje, vyhazují z kavárny, v hotelu nechtějí ubytovat. Během své cesty se setkávají se stále větším násilím. Potkávají dva homosexuály, z nichž jeden klade ruku na ramena druhého, zatímco ten jej okrádá o peněženku. U potoka, který míjejí, bije kamenem jeden člověk druhého. Znechuceni zuřivostí světa se vracejí na pláž a mizí opět v moři.

Třetí jeho krátký film má název *Gdy spadają anioły*.

Ssaki

Stává se asistentem Andrzeje Munka.

1959 se žení s herečkou Barbarou Kwiatkowskou, manželství trvá rok.

1961 *Nóż w wodzie* (film dosáhl úspěchu v zahraničí, v Polsku kritizován Gomuškou, takže další šance točit zde je nulová)

1962 se z pobytu v Paříži nevrací.

Tvoří epizodu ve společném filmu *Le plus belle escroqueries du monde* (Nejkrásnější taškařice světa). Záměr zfilmovat *En attendant du Godot* ztroskotává.

1967 si bere druhou ženu Sharon Tate, v šestém měsíci těhotenství; zanedlouho je spolu s přáteli zavražděna fanatickou skupinou kolem Charlie Mansona.

Le gros et le maigre (tlustý a tenký) 1961

Před zašlým domem se siluetou Paříže v pozadí sedí u stolku tlustých a obskakuje ho huběňour (R: Polański). Hubený ho musí ovívat, dělat mu manikúru, krmit, držet nad ním slunečnick, k tomu ještě tancovat, hrát na housle... nekonečný pracovní program. Najednou dostane trýzněný huběňour nápad, že uteče. Tloušťík ho ale zadrží tím, že mu dá kozu, o kterou se hubený může starat. Ukazuje se však, že je to jen další zátěž. Hubený chce znovu utéct. Tloušťík ho velkomyslně od kozy osvobozuje. Hubený mu za to plný vděku líbá ruce, svou práci vykonává s dvojitou horlivostí a nakonec celou louku posype papírovými květy. Jeden z výkladů vysvětluje film jako alegorii na tři období lidských dějin: feudalismus, kapitalismus, socialismus.